

УДК 355.422(470)"1831/1866"
355.422(470)"1831/1866"
355.014(470)"1831/1866"
COBISS.SR-ID 275286540

Оригиналан научни рад
Примљен: 7. фебруара 2018.
Прихваћен: 23. новембра 2018.

Доц. др Олег Р. Ајрапетов

ИСТОРИЈСКИ ФАКУЛТЕТ

МОСКОВСКИ ДРЖАВНИ УНИВЕРЗИТЕТ „М. В. ЛОМОНОСОВ“

МОСКВА, РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА

e-mail: oleg_airapetov@list.ru

РАЗВОЈ ОДРЕДБИ О УПОТРЕБИ ВАТРЕ У БОРБЕНИМ ПРАВИЛИМА РУСКЕ ВОЈСКЕ ОД 1831. ДО 1866. ГОДИНЕ (Прилог проучавању питања руских војних реформи шездесетих и седамдесетих година XIX века)

АПСТРАКТ: Рад се бави развојем лаког стрељачког наоружања у руској војсци и утицајем техничке модернизације на промене у борбеним правилима и обуци из времена Николе I и Александра II. У фокусу су правила из периода од 1831. до 1866. године, која су чинила основу за припрему руске војске за рат 1877–1878. године. Закључак аутора је да измене у борбеним правилима и организацији војске нису пратиле новине које је доносио савремени развој наоружања, у чему је и један од главних разлога лошег учинка руске војске у првим данима руско-турског рата 1877–1878. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Русија, војска, реформе, 1831–1866, борбена правила, глатка и изолучена пушка, припреме за рат

Један од најбољих показатеља квалитета руских војних реформи шездесетих и седамдесетих година XIX века била је провера војске на бојном пољу. За руску војску из времена Александра II ту вр-

сту провере представљао је руско-турски рат 1877–1878. године, чији се први период, након форсирања Дунава и првог преласка планине Балкан, тешко могао назвати успешним. Постојећа дихотомија према којој се црним тоновима традиционално представља врховни командант, незналица и тиранин, заједно са његовом свитом састављеном од племства, док се у позитивном светлу говори о министру војном и његовим либерално оријентисаним сарадницима, без икаквог разлога одстрањеним са командних дужности све до првих озбиљних неуспеха, по нама, далеко је од тачне.

Већ раније смо писали о проблемима са којом се суочило руско војно руководство по питању припрема рата 1877–1878. године.¹ Међутим, поред наведених, постојали су и многи други узроци неуспеха руске армије. Чини се да је амерички историчар Б. Менинг био у праву када је тврдио да, како би се разумело оно што се десило од 1914. до 1917. године, посебну пажњу треба обратити на проучавање два претходна рата које је водило Руско царство 1877–1878. и 1904–1905. године, у току којих су на бојном пољу извршене „важне провере у пракси“ концепција и наоружања усвојених између 1871. и 1914. године.² Наоружање руских трупа на Дунаву 1877. било је, најблаже речено, осредњег квалитета. За разлику од Пруса 1871. године, Руси су ушли у рат располажући у највећој мери лошијим наоружањем од Турака (како стрељачким, тако и артиљеријским).³ Серијска производња малокалибарских пушака система *бердана* почела је 1874. године и завршила се тек 1884. године.⁴ Пушка *крнка*, којом је била наоружана пешадија Дунавске армије, била је у време рата већ увелико застарела.⁵ Реч је о глатком оружју из времена Николе I, веома непоузданом и компликованом за употребу, које је било преправљено у изолучено. С артиљеријом су ствари наизглед стајале боље. Свакој пешадијској дивизији била је придодата артиљеријска бригада. Она је у формацији имала три батерије оруђа калибра четири фунте (око 84 mm) и три батерије калибра девет фунти (око 110 mm), са по осам топова у свакој. Свака коњичка дивизија распо-

¹ Видети: Олег Р. Айрапетов, *Забывтая карьера «русского Мольтке»*. Н. Н. Обручев (1830-1904), (Санкт Петербург: Алетейя, 1998), 146-182.

² Брюс Меннинг, *Пуля и штык. Армия Российской империи 1861-1914*, (Москва: Модест Колеров, 2016), 9.

³ Олег Р. Айрапетов, «Испытание войной: реформы и вооруженные силы России и Турции в 1860-1870-е гг», *Российская история*, № 6, 2016, 20-25.

⁴ Исторический очерк деятельности военного управления в первое двадцатипятилетие благополучного царствования Государя Императора Александра Николаевича (1855-1880), Под ред. ген.-лейт. Богдановича, (Санкт Петербург: Типография С. Стасюлевича 1881), Т. 6, 143.

⁵ *Исто*, 179.

лагала је са две батерије калибра четири фунте од по шест оруђа. За оно време то су били доста добри квантитативни показатељи, али је квалитет представљао проблем. На самом почетку рата руска артиљерија у Дунавској армији и на Кавказу била је састављена од бронзаних топова,⁶ тешких и недалекометних.⁷ Четворофунташи су могли погађати на даљини до 3.400 m, а деветофунташи до 4.480 m, док су у то време челични топови М1877 од 87 mm могли прецизно гађати на максималној удаљености од 6.470 m, а они од 107 mm од 5.530 m.⁸

Још горе него са наоружањем стајало се са правилима, на основу којих се војска спремила за рат. У „Уводном објашњењу” нацрта Правила из 1901 године, израђеног у Кијеву, јасно се могао препознати стил команданта тамошњег војног округа генерал-ађутанта М. И. Драгомирова: „До прошлог рата 1877–78. године, наша војска се у вршењу ратне службе руководила: 1) 'Правилком о ратној служби у коњици' (Устав о полевой служби в кавалерии) издатим 1850; 2) 'Правилком о ратној служби у пешадији' (Устав о полевой служби в пехоте) издатим 1852. године; 3) 'Упутством о заузимању најбољих положаја' (Наставление для содержания передовых постов) издатим 1869. године и 4) са две брошуре издате 1871. под насловом 'Начин вршења стражарске службе код пешадије (коњице), прилагођен начину који су усвојиле козачке јединице' (Порядок отправления сторожевой службы пехотою (кавалериею), применяясь к способу, принятому у казаков). Искуства из рата показала су да су правила садржана у тим упутствима била делом застарела, те да је за трупу потребно израдити нова. Она би садржала савременије и тачније информације, којим би се војници могли користити у свим случајевима ратних активности, искључујући оне борбене”.⁹

Овај став био је у потпуној супротности с очигледном чињеницом да је и даље у употреби остало Правило из 1866. године. Можда би он требало да се разуме тек фигуративно? Ипак, по мишљењу П. А. Зајончковског, Правило усвојено 1866. године суштински се разликовало од Правила из 1831. године.¹⁰ Немогуће је не сагласити се са наведеном тврдњом, али то не може бити случај када се упореде

⁶ Francis Vinton Greene, *Report on the Russian army and its campaign in Turkey in 1877-1878* (Nashville: Battery Press, 1996) (reprint from the first edition - 1879), 59.

⁷ Петр А. Зайончковский, *Военные реформы 1860-1870 годов в России*. (Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1952), 159-160; Б. Меннинг, *н. д.*, 54-55.

⁸ Давид Е Козловский, *История материальной части артиллерии* (Москва: издање аутора, 1946), 175; 229.

⁹ «Объяснительная записка», Устав Полевой службы и Наставление для действия в бою отрядов из всех родов оружия. Проект (Київ: рукопис, 1901), I.

¹⁰ П. А. Зайончковский, *н. д.*, 187.

Правила из 1856. и 1866. године, у којима су разлике када је реч о одредбама о кретању батаљона развијеном поретку, постројавању у колону итд. биле незнатне.¹¹ Да би се дала ваљана оцена реформе, ипак нешто треба знати и о стању које јој је претходило. Треба истаћи да је логика истраживања П. А. Зајончковског полазила са становишта да је реформатор у време спровођења реформе прекинуо све везе са традицијом претходног периода, иако се логика реформског рада Д. А. Миљутина више потчињавала идеји оптимизације војног наслеђа времена Николе I (1825–1855) и развоја основних праваца војне политике за његове владавине. Што се тиче правог стања у војсци из периода Николе I, оно се већ по традицији у Русији мало проучавало. Интересантни радови на ту тему углавном су реткост.¹² Овде ћемо покушати да анализирамо оквири развоја принципа употребе трупа у контексту промена у наоружању пешадије од „николајевске” до „милутинске” постреформске армије.

У време Николе I пешадија је дуго била наоружана пушкама модела производње 1808. године, који је претрпео мање измене 1828. и 1832. године.¹³ У томе није било ничега необичног за оно време. У Француској је, на пример, најмногољуднији део пешадије био наоружан „моделом из 1777. године” (или његовим различитим варијантама). Преправке су вршене 1816. и 1822, при чему се све до четрдесетих година 19. века рачунало да је њихов рок употребе 50 година,¹⁴ па су после Кримског рата те глатке пушке преправљане у изолучене, модела 1857, са којима је француска армија ушла у рат са Аустријом 1859. године.¹⁵ У Пруској се у употреби налазила *постдамска мускета*, уведена у наоружање отприлике у исто време када и њена француска пара. Најраспрострањеније пешадијско оружје у енглеској армији, *браун бес*, које је уведено у нао-

¹¹ *Воинский Устав о строевой службе*, Ч. 3, Батальонное учение, Отдел, Санкт Петербург, 1856, 35-42; 49-65; *Воинский Устав о строевой службе*, Батальонное учение, Санкт Петербург, 1866, 23-29; 30-47.

¹² Види: J. S. Curtiss, *The Russian army under Nicholas I, 1825-1855* (Durham: Duke University Press, 1965); F. W. Kagan, *The military reforms of Nicholas I. The origins of the modern Russian army* (New York: Palgrave Macmillan 1999); Брюс В. Меннинг, «А. И. Чернышев: русский Ликург», *Русский сборник*, Том 7, Военная политика императора Николая I, Москва 2009, 74-102; А. В. Кухарук, «Реформирование армии правительством Николая I в 1830-е годы», *Русский сборник*, Том 7. Военная политика императора Николая I, Москва 2009, 191-205.

¹³ В. Г. Федоров, *Вооружение русской армии за XIX столетие* (Санкт Петербург: Т-во Художественной Печати, 1911), 83.

¹⁴ «О солдатском ружье», *Военный журнал* (1827), №4, 3; 28; «Прочность солдатских ружей», *Артиллерийский журнал* (даље АЖ) (1839), №4, 171.

¹⁵ «Военные действия. Из Италии», *АЖ* (1859), №4, 26; Юрлов, «Заметка о перевооружении больших армий», *Оружейный сборник* (даље ОСб) (1891), №1, 39.

ружање тридесетих година XVIII века, задржало се у трупи све до Кримског рата, па и до индијског устанка Сепоја 1857–1858. године. Војвода Велингтон, који се налазио на челу британске армије од 1827. до 1852, сматрао је да не треба ништа мењати у војној машинерији коју је лично створио у време Наполеонових ратова. Истини за вољу, негде око 1842. године у Енглеској се почело са постепеним проружавањем пешадије. Томе је допринела чињеница да су се уместо кременастих брава са огњилом и фаљом почели користити перкусиони затварачи (ударачи) с орозом.¹⁶ Увођење тих иновација вршено је у свим земљама и свуда је изазивало отпоре противника преоружања.¹⁷

Почетком четрдесетих година XIX века у Француској је почело експериментисање са модернизацијом карабина, која би поједноставила њихово пуњење до нивоа глатког, уз очување свих предности изолученог оружја. Од огромног значаја била је и појава новог облика метка, међу које спада и конусни, система *миње*.¹⁸ У Пруској је 1841. године патентирана пушка иглењача (изолучена острагуша) система *драјзе*, којом су до 1848. године били наоружани стрељачки батаљони сва 32 линијска пука. У наоружање ловачких батаљона карабин *драјзе* је уведен 1849. године (до њиховог преоружања пушкама у Пруској дошло је од 1855. до 1857. године).¹⁹

У току 1844. године француској влади била је представљена варијанта карабина, који је после преправки уведен у наоружање стрељачких батаљона између 1846. и 1848. године. Он је био тежи и скупљи од глатких пушака и заостајао је за њима у брзини ватре (4 : 5).²⁰ С друге стране, у енглеској војсци су од 1851. године почели са увођењем пушака новог усавршеног облика, који је дозвољавао употребу метака система *миње*.²¹ Истовремено се отпочело експериментисати и са увођењем пушака мањег калибра. У прво време зауставили су се на калибру од 5,777 инча (14,681 mm). Разне врсте пу-

¹⁶ R. Holmes, *Redcoat. The British soldier in the age of horse and musket* (London: Harper Collins, 2001), 12; 30; 32.

¹⁷ «Описание Бельгийского способа приготовления ударных колпачков», *АЖ* (1845), №3, 25.

¹⁸ «О новых французских карабинах и об их употреблении», *АЖ* (1847), №6, 4-35.

¹⁹ «Игольчатое оружие. Материалы для критики оружия, заряжающегося с казенной части, Вильгельма Пленника», *ОСб* (1867), №2, 59-60.

²⁰ «О нарезном стрелковом оружии», *Инженерный журнал* (1858), №1, 4-35.

²¹ W. McElwee, *The art of war Waterloo to Mons* (London: Book Club Associates, 1974), 16.

шака тог модела ушле су у наоружање 1852. и 1853. године.²² На Крим су Французи дошли са линијском пешадијом наоружаном глатким оружјем, Зуави и гарда су имали изолучене пушке, а стрељачки батаљони карабине. Слично је било и код Сардинијана (код њих је на чету линијске пешадије долазило 30 карабина, док су и берсељери такође били наоружани карабинима). Само код Енглеза и линијске и стрељачке јединице и гарда били су наоружани изолученим пушкама.²³ То је био резултат процеса који су се одвијали у свим армијама, не заобилазећи ни Русију.

У руској армији је 1840. године, по угледу на Енглезе, за стрељачке батаљоне био уведен карабин, а 1845. године за остало малокалибарско ватрено оружје у војсци прихваћен је ударни механизам по угледу на Французе.²⁴ Почетком 1852. године, наређењем министра војног, у Правило су унете значајне измене, при чему је нарочито истакнут посебан статус стрелаца наоружаних карабином или „карабињера”.²⁵ Карабинима су били наоружани сви стрељачки батаљони, а постепено је растао и број карабина у линијској пешадији. До 1852. било их је 26 на батаљон, а већ крајем 1855. године 26 на чету. Посебан проблем било је то што су карабини који су се налазили у наоружању руске војске већ почетком педесетих година били застарели.²⁶ Наиме, већ тада је трка у наоружању почела да поприма у потпуности облике какве памтимо из недавне прошлости, док је модернизација лаког стрељачког наоружања била усредсређена више на повећање брзине паљбе него домета. У принципу, у покретном рату оног времена, који је предвиђао брзо ступање у додир великих маса војника на бојном пољу, брзини паљбе придаван је већи значај. Правила су предвиђала брзину гађања од три метка у минути (параграф 91 у Правилу из 1831 године,²⁷ параграф 95 у Правилу из 1845 године²⁸). Изолучене пушке или карабини који су се пуни-

²² Н. Эгерштром, «Сведения, относящиеся до введения в русской армии ручного оружия уменьшенного калибра», *ОСб* (1861), №1, 22.

²³ Смесь. В. Лугинин, «Ручное огнестрельное оружие французских, английских и сардинских войск, бывших в Крыму», *АЖ*. (1857), №1, 24; 27; 30.

²⁴ «Краткое обозрение состояния артиллерии с 1798 по 1848 г. », *АЖ* (1853), №1, 207.

²⁵ *Приказы по Военному ведомству*, Санкт-Петербург; 1852; Приказ Военного министра февраля 5-го дня 1852. №19. Дополнения и изменения в Уставе О строевой пехотной службе, заключающие правила относительно стрелков, вооруженных штуцерами, 3-20.

²⁶ В. Г. Федоров, *Вооружение русской армии за XIX столетие*, 37; 79.

²⁷ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга 1, О строевой службе, Ч.2, Ротное ученье, Санкт Петербург, 1831, 26.

²⁸ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга 1, О строевой службе, Ч.2, Ротное ученье, Санкт Петербург 1845, 48.

ли спреда значајно су заостајали за острагушама у брзини паљбе, превазилазећи их у домету. Може се са сигурношћу рећи да је од почетка тридесетих година приметна тенденција ка променама, које ће ускоро значајно утицати на међусобни однос метка и бајонета на бојном пољу. Увођење тих промена приметно је већ у Правилу из 1831. године. У њему је све било у складу са стањем ствари из 1831. године. Чета у 28 врста делила се на два вода (параграф 24²⁹), а уколико је имала мање од 28 врста образовала је само један вод (параграф 28³⁰). У пешадијским и ловачким батаљонима 1831. године било је по пет чета од по два вода. Прва чета у пешадијском батаљону називала се гренадирска, а остале мускетирске. Прва чета у ловачком батаљону носила је назив карабињерска, а остале ловачке.³¹ Према „Инструкцији трупамa” из Зборника војних прописа из 1838. године, стандардна је постала четворна формација, мада су неки батаљони могли у свом саставу имати и три чете (став 1).³² Прве чете задржале су назив гренадирске, и у гренадирским пуковима и у пешадији и карабињерски назив код ловаца (став 6)³³ и у њихов састав улазили су одабрани војници (став 9).³⁴

Правило је предвиђало пуњење оружја на 12 или на четири корака, или без команде (параграф 85),³⁵ детаљно је уређивало разне варијанте отварања ватре дивизионом (параграфи 93–99)³⁶ (дивизионом је називана чета у борбеном поретку)³⁷ и једноврсним стројем (параграфи 100–108)³⁸ по водовима (параграфи 109–118)³⁹ и у врсти (параграфи 119–123).⁴⁰ На тај начин основна маса војника није пролазила кроз појединачну стрељачку обуку. На обуци се на једног војника издавало 20 метака при једнодневним маневрима, при дводневним 30, тродневним 50, док се за сваки дан више додавало још по 10 метака. Сви ти маневри били су јалови, тј. код војника је

²⁹ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга 1, О строевой службе, Ч.2, Ротное ученье, Санкт Петербург 1831, 7.

³⁰ *Исто*.

³¹ *Приказы по Военному ведомству*, 1833. Санкт Петербург, Приказ Военного министра 15-го дня августа 1833, №61.

³² *Свод военных постановлений*, Санкт Петербург, 1838. Часть 3. Наказ войскам. Книга 1, 7.

³³ *Исто*, 8.

³⁴ *Исто*, 9.

³⁵ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга 1, О строевой службе, Ч.2, Ротное ученье, Санкт Петербург, 1831, 25.

³⁶ *Исто*, 26–28.

³⁷ *Исто*, 7.

³⁸ *Исто*, 28–29.

³⁹ *Исто*, 30–31.

⁴⁰ *Исто*, 31–32.

стварана само навика брзине пуњења оружја и отварања ватре плуном.⁴¹ Поглавље „О обуци у гађању у мету” „Инструкције трупамa” из 1838. године обрађало је посебну пажњу на то да је и лети и зими извођење обуке у гађању у мету „била неизоставна обавеза старешина” (став 751), при чему је пешадија изводила обуку у двоврсном строју (став 752).⁴²

Правило из 1831. посебну пажњу посвећивало је расутом строју, који се користио за заштиту напада, повлачења, крилних маневара, заузимања шума и кретања по тешко проходном терену итд. (параграф 574).⁴³ Све те задатке испуњавала је лака пешадија, тј. ловци, али је у њиховом одсуству линијска пешадија морала „дејствовати понекад и без ловаца, замењујући их сопственим људством” (параграф 575).⁴⁴ „Ради тога – гласио је параграф 576 – у свакој чети пешадијског пука треба да има 48 људи вичних у прецизном гађању и методама дејстава из расутог строја, који ће се звати *заштитници*; од наведеног броја 24 војника морају бити одмах спремни за борбу, чим се укаже потреба за употребу заштитнице и зову се *дејствујући*, а остала 24 војника треба да служе за замену погинулих из редова првих и зову се *резервни* (курзив је свугде дат као у оригиналу – прим. О. А.).”⁴⁵ Осим тога, у гренадирским четама и стрељачки водови морали су да прођу обуку у прецизном гађању и дејству из расутог строја (параграф 577). Због немогућности да се са сигурношћу обезбеде карабини и борци-ловци за линијску пешадију, и сви остали такође су морали да прођу обуку у дејству из расутог строја (параграф 578).⁴⁶ „Инструкција трупамa” из 1838. године за обуку пешадије ставила је одредбу о дејству у расутом строју у борби на треће место, одмах након стројевих радњи и обуке у слању сигнала из заштитнице (став 649).⁴⁷ У Правилу из 1845. године ставови о обуци у дејству у расутом строју формулисани су кратко и категорично, без опасности о недостатку карабина и ловаца: „Поред тога, и сви остали војници у пуку морају да прођу обуку у свему,

⁴¹ *Приказы по Военному ведомству*, Санкт-Петербург, 1834; Приказ Военного министра от 11-го дня мая 1834, №61

⁴² *Свод военных постановлений*, Санкт Петербург, 1838, Часть 3, Наказ войскам, Книга 1, 165.

⁴³ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга 1, О строевой службе, Ч. 2, Ротное ученье. Санкт Петербург, 1831, 168.

⁴⁴ *Исто.*

⁴⁵ *Исто*, 169.

⁴⁶ *Исто.*

⁴⁷ *Свод военных постановлений*, Санкт Петербург, 1838, Часть 3, Наказ войскам, Книга 1, 149.

укључујући и дејства из расутог строја” (параграф 541).⁴⁸ Овде треба скренути пажњу да су одредбе о минималној формацији чете (параграфи 24⁴⁹ и 28⁵⁰), о брзини пуњења оружја (параграф 90⁵¹), о начинима гађања дивизионима (параграфи 96–103⁵²), једноврсним стројем (параграфи 104–108⁵³), водовима (параграф 113–122⁵⁴) и појединачно (параграфи 123–129⁵⁵), о расутом строју (параграф 538⁵⁶), броју заштитника (параграф 539⁵⁷), њиховој подели (параграф 540⁵⁸), принципима избора заштитника (параграф 542⁵⁹) и њихове обуке (параграфи 547–550⁶⁰) остале практично непромењене.

Према одредбама Правила из 1831. године командир чете бирао је четири подофицира и 48 редова – најбољих стрелаца и преко команданта батаљона предлагао би их команданту пука, који их је након провере постављао на дужност.⁶¹ Заштитници и ловци пролазили су кроз специјалну врсту обуке (став 753)⁶², морали су да прођу посебну обуку, науче се на самостална дејства у расутом строју, а посебно томе да нема потребе да се обраћа пажња на стројева правила, већ да се војници обучавају да користе природне заклоне, да се вешто крећу, процењују одстојање одока, да отварају ватру на офицере, подофицире, артиљеријске послуге и коње итд. (параграф 580–587).⁶³ Овде је већ реч о сасвим другачијој врсти обуке. Заштитни вод састојао се од 12 врста, то јест 24 војника и два подофицира (параграф 603).⁶⁴ Повећање брзине гађања и домета код пушака и карабина довело је до раста броја јединица (чета–батаљона) попуњених најбољим стрелцима. Цар је посебну пажњу обраћао „на уве-

⁴⁸ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга 1, О строевой службе, Ч.2, Ротное ученье, Санкт Петербург, 1845, 270.

⁴⁹ *Исто*, 12.

⁵⁰ *Исто*, 13.

⁵¹ *Исто*, 46.

⁵² *Исто*, 49-51.

⁵³ *Исто*, 52-53.

⁵⁴ *Исто*, 55-57.

⁵⁵ *Исто*, 57-60.

⁵⁶ *Исто*, 269.

⁵⁷ *Исто*, 270.

⁵⁸ *Исто*.

⁵⁹ *Исто*, 270-271.

⁶⁰ *Исто*, 271-275.

⁶¹ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга 1, О строевой службе, Ч.2, Ротное ученье, Санкт Петербург, 1831, 119.

⁶² *Свод военных постановлений*, Санкт Петербург, 1838. Часть 3, Наказ войскам, Книга 1, 165.

⁶³ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга 1, О строевой службе, Ч.2, Ротное ученье, Санкт Петербург 1831, 170-172.

⁶⁴ *Исто*, 177.

жбавање прецизности гађања, као један од најважнијих фактора у обуци војника”, о чему их је известио министар војни.⁶⁵

Осим заштитника, у састав већих јединица (пук и веће) линијске пешадије улазе стрељачке чете и батаљони. Ти батаљони, који су били самостални, као Фински гардијски стрељачки батаљон, у миру су били у надлежности инспектора стрељачких батаљона са правима бригадног генерала (параграф 4 „Одредбе о командовању стрељачким батаљоном” из 1840 године.), док су они који су формирани у корпусима били у надлежности начелника штаба корпуса (параграф 8 „Одредбе...”).⁶⁶ „Одредба...” је посебну пажњу обрађала на стрељачку обуку тих јединица. По правилима из 1842. године стрељачке чете и батаљони имали су истоветну обуку као и ловачке чете (параграф 3⁶⁷) и батаљони (параграф 27⁶⁸). У време владавине Николе I, почевши од 1826. године, формирано је шест стрељачких пукова и 10 самосталних стрељачких батаљона.⁶⁹ Осим тога, унификација лаке пешадије, до које је дошло за време његове владавине, довела је до повећања броја ловачких пукова на 60 (у време Александра I било их је 50).⁷⁰ Одредба из 1842. гласила је: „Стрељачки батаљон има за циљ да дејствује увек у расутом строју, па је због тога састављен од људи посебно обучених да прецизно гађају из карабина са којима су и наоружани” (параграф 24).⁷¹ Главни тип строја за стрељачку чету и батаљона био је расути. „Смакнути строј за ту врсту батаљона представљо је само привремен или резервни начин борбе.” (параграф 24).⁷² Стрелци и заштитници имали су улогу лаке, ловачке пешадије. Број водова заштитника 1845. године одређивао се према броју чета у батаљону. (параграф 467).⁷³ Њих је обично у линијској пешадији било четири. У гренадирској или карабињерској чети такав вод се називао гренадирски или карабињерски заштитни вод, док су остали у називу носили нумерацију чете: за-

⁶⁵ *Приказы по Военному ведомству*, Санкт-Петербург, 1837; Приказ Военного министра 31-го дня мая 1837, №62.

⁶⁶ *Приказы по Военному ведомству*, Санкт-Петербург, 1839; Приказ Военного министра 8-го дня октября 1839, №82

⁶⁷ О действиях стрелковой роты и стрелкового батальона, Санкт-Петербург, 1842, 1.

⁶⁸ *Исто*, 8.

⁶⁹ *Стрелковые части*. Справочная книжка Императорской Главной квартиры, Санкт-Петербург, 1910, 9-17; 19-21; 26; 63; 71.

⁷⁰ Энциклопедия военных и морских наук под главной редакцией генерал-лейтенанта [Г.А.] Леера, Санкт-Петербург, 1888, Т.3, 131.

⁷¹ О действиях стрелковой роты и стрелкового батальона, 7.

⁷² *Исто*, 8.

⁷³ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга первая, О строевой службе, Ч. 3, Батальонное учение, Санкт-Петербург, 1845, 239.

штитни вод № 1, 2 или 3 (параграф 468).⁷⁴ У инжињеријским батаљонима такође су постојали такви водови са простом нумерацијом од 1 до 4 (параграф 469).⁷⁵ Број „карабињерских” водова у Русији пред рат готово да је био једнак укупном броју тих водова у француској и аустријској пешадији заједно.⁷⁶ Већ је Правило из 1839. године предвиђало употребу водова заштитника за обезбеђење. При кретању батаљона ти водови би истурали своје борце напред (параграф 430), отприлике на 20 корака од смакнуте батаљонске колоне (параграф 431),⁷⁷ фронт батаљона штитили су водови заштитника развијени у стрелце у стрељачком строју (параграф 435).⁷⁸ У плановима за батаљонску обуку, према овој варијанти Правила, заштитници у 12 група са по два човека или штите фронт батаљона⁷⁹ (разматрало се њихово јачање до 25 парова⁸⁰), или се расипају у ланац пред колоном која се спрема за напад или је већ напала,⁸¹ штите крила при нападу колоне,⁸² преласка преко водених препрека у нападу⁸³ или повлачењу.⁸⁴ „Инструкција трупама” из 1838. године одређивала је врсте обуке пешадије: 1) стројеву и четну обуку; 2) расути строј; 3) батаљонски дванаесторедни строј; 4) батаљонску обуку без ранца; 5) парадни марш; 6) практичну обуку за жалоњере⁸⁵ (ст. 650).⁸⁶ Као главно ватрено оружје батаљона користиле су се и даље глатке пушке с бајонетом, поуздане, брзометне и одговарајуће потребама линијске тактике. Правило из 1845. прописивало је да батаљон постројен у троврсни строј пуни пушке на 12. или четвр-

⁷⁴ Исто.

⁷⁵ Исто, 240.

⁷⁶ «Взгляд на состояние русских войск в минувшую войну», *Военный сборник* (даље ВС), (1858), № 1, 10.

⁷⁷ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга 1, О строевой службе, Ч. 4, Линейное ученье, Санкт-Петербург, 1839, 133.

⁷⁸ Исто, 134.

⁷⁹ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга 1, О строевой службе, Ч. 3, Батаљонное ученье (Планы). Санкт-Петербург, 1837, План 13, Фигура 1.

⁸⁰ Исто, План 13. Фигура 2.

⁸¹ Исто, План 14. Фигуры 1 и 2.

⁸² Исто, План 14. Фигура 3.

⁸³ Исто, План 16. Фигура 3.

⁸⁴ Исто, План 16. Фигура 4.

⁸⁵ Батаљонски и четни жалоњери са њиховим ознакама на бајонетима били су уведени након цареве смотре трупа 1821. године, ради означавања линија за постројавање јединица. Видети: *Энциклопедия военных и морских наук под главной редакцией генерал-лейтенанта [Г. А.] Леера*. Санкт Петербург. 1888. Т. 3. С. 173.

⁸⁶ *Свод военных постановлений*, Санкт-Петербург, 1838, Часть 3, Наказ войскам, Книга 1, 149.

том кораку, или без команде (параграф 50).⁸⁷ Параграф 55 Правила из 1845. године гласио је: „Батаљон врши палбу у врсти, по полубатаљонима, дивизионима (четама), водовима и војник појединачно.”⁸⁸ На тај начин јединачно отварање ватре при увођењу батаљона у борбу, као и раније, није било предвиђено. И поред тога министар војни је с времена на време настављао да обавештава трупе да се цар занимао за „усавршавање појединачне стрељачке обуке” и славио успехе стрелаца (Финског стрељачког и 3. стрељачког гардијског батаљона), који су показали одличне резултате чак и при гађању на удаљености од 400 или 600 корака (355,6 и 533,4 метара). Генерал-ађутант кнез А. И. Чернишев завршио је читање наредбе следећим речима: „Његово величанство потпуно је уверено да наш целокупни командни кадар користи све могућности да се јединачно гађање доведе до жељеног нивоа савршенства.”⁸⁹

При свему томе начини обуке стрелаца и линијске пешадије и даље су били различити. „Упутство о гађању у мету” из 1848. године одређивало је стандарде обуке: мете су требале да буду високе два аршина и 12 инча (195,8 см) и широке један аршин и 14 инча (133,5 см) (параграф 20)⁹⁰ и гађане су са растојања од 100, 150, 200, 250 и 300 корака, то јест са удаљености од 88,9; 133,5; 177,8; 222,25 и 266,7 метара (параграф 22).⁹¹ Обука линијске пешадије вршена је по одељењима (параграф 23)⁹² и посебно – у расутом строју за заштитнике (параграфи 36–37).⁹³ Наравно, остаје проблем да се утврди колико је била ефикасна та обука у пракси. На пример, 1854. године за стрељачку обуку искуснијим војницима издавало се барута за 10, а олова за пет хитаца, а регрутима у истој ситуацији за 15 хитаца барута и за осам олова.⁹⁴ Претпостављало се да ће војник искористити метак два пута. То је било сасвим недовољно. Ради поређења, наводимо да се у мирнодопским условима крајем четрдесетих година 19. века пруском војнику издавало 36 бојевих метака годи-

⁸⁷ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга первая, О строевой службе, Ч.3, Батальонное учение, Санкт-Петербург, 1845, 25-26.

⁸⁸ *Исто*, 28.

⁸⁹ *Приказы по Военному ведомству*, Санкт-Петербург, 1843, Петергоф, Приказ Военного министра 8-го дня июля 1843, №89.

⁹⁰ *Наставление о стрельбе в цель*, Санкт-Петербург, 1848,12.

⁹¹ *Исто*, 15.

⁹² *Исто*.

⁹³ *Исто*, 20-22.

⁹⁴ *Приказы по Военному ведомству*, Санкт-Петербург, 1843; Приказ Военного министра 27-го дня июля 1854 г, № 70.

шње (три за палбу на 50 корака, три на 100, 18 на 150 корака, пет на 200, два на 300 и пет у улози заштитника).⁹⁵

Обука у кретању у линији није била толико проблематична. Главни задатак батаљона при кретању било је очување равнања и строја (параграф 95): „Командант батаљона пажљиво надгледа да се батаљон не збија и не расипа, да би стигао у исправном поредту до линије фронта...”⁹⁶ Члан 133 дефинисао је напад: „Под батаљоном у нападу подразумева се кретање батаљона напред уз отварање ватре, која се у том случају разликује од појединачне палбе.”⁹⁷ Напад су обезбеђивали заштитници (параграф 130).⁹⁸ Они су се развијали у стрелце, крећући се отприлике на 50 корака испред батаљонске колоне (параграф 492).⁹⁹ С друге стране, према наређењу министра војног од 26. фебруара (10. марта) 1845. године сви гренадирски, пешадијски пукови и самостални линијски батаљони морали су да прођу ловачку (јегерску) обуку.¹⁰⁰ То је нашло одјека и у Правилу из 1845. године. У случају постројавања батаљона у четне колоне предвиђала се и могућност развоја у стрелце једне или две чете (параграф 553).¹⁰¹ Слична одредба могла се иначе наћи и у Правилу из 1852. године, по коме су батаљон у покрету такође обезбеђивали заштитници (глава 1, параграф 23).¹⁰²

Почетком 1852. године у Правило су унете значајне измене у вези са карабињерима који су улазили у састав водова заштитника (параграф 792) и употребљавали се заједно са заштитницима у расутом строју (параграф 799), у водној (параграф 800), четној, батаљонској и линијској обуци.¹⁰³

Развој стрељачког наоружања, повећање броја карабињера и борбена искуства из Кримског рата довела су до тога да је према

⁹⁵ «Наставление для обучения пехоты стрельбе в цель.», АЖ, (1849), №3, 211-212.

⁹⁶ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга первая, О строевой службе, Ч.3, Батальонное учение. Санкт-Петербург, 1845, 45.

⁹⁷ *Исто*, 62.

⁹⁸ *Исто*, 61.

⁹⁹ *Исто*, 252.

¹⁰⁰ *Приказы по Военному ведомству*, 1845, Санкт-Петербург; Приказ Военного министра 26-го дня февраля 1845, №37.

¹⁰¹ *Воинский Устав о пехотной службе*, Книга первая, О строевой службе, Ч.3, Батальонное учение. Санкт-Петербург, 1845. С.273.

¹⁰² *Воинский Устав о пехотной службе*. Книга 3. О полевой службе. Ч.2. О полевой службе в военное время. Санкт-Петербург, 1852, 13.

¹⁰³ *Приказы по Военному ведомству*, Санкт-Петербург, 1852; Приказ Военного министра февраля 5-го дня 1852, №19, Дополнения и изменения в Уставе О строевой пехотной службе, заключающие правила относительно стрелков, вооруженных штуцерами, 3-20.

Правилу из 1856. године било могуће да се батаљон развије и у расутом строју (параграф 287),¹⁰⁴ док је Правило из 1866. године то дозвољавало само за чете (параграф 198).¹⁰⁵ Одредба из 1856. године предвиђала је сукцесиван напад батаљона на следећи начин: отварање ватре стрељачке чете развијене у стрелце, затим отварање ватре четири полувода заштитника из пешадијских чета и, на крају, прелазак у напад тих чета у смакнутом строју.¹⁰⁶ Наравно, то је био напредак у односу на одредбе Правила из тридесетих и четрдесетих година, као и из 1852. године. Главни удар пешадија је, као и раније, наносила у смакнутом строју и нападу бајонетима. Те одредбе очигледно су биле у супротности са реалношћу на бојиштима седамдесетих година. Од 96.473 Немаца који су били рањени у рату 1870–1871. године, њих 91,6% било је рањено од метка (ране од бајонета задобило је 0,7% – 650 лица, а од сабље и копља 1,2%, односно 8,4%).¹⁰⁷ Одредбе из Правила јавно су указивале на „његову неусаглашеност са употребом савремених врста наоружања”.¹⁰⁸ Искуство које је указивало да је ватра важнија од бајонета правилно су оценили многи војни теоретичари у Русији, али оно није ушло у важећа правила.¹⁰⁹ Комисија која је формирана 1875. године са задатком да размотри измене Правила, анализирајући искуства из француско-пруског рата, изјаснила се у корист „расутог строја”, али јој није пошло за руком да до рата са Турцима те измене спроведу у дело.¹¹⁰

Руски пешадијски батаљон у време рата 1877–1878. године, као и раније, састојао се из четири пешадијске и једне стрељачке чете.¹¹¹ Та подела имала је смисла док се стрељачко наоружање делило на глатко и изолучено, али већ од 1856. године отпочело је преоружање војске преправљеним изолученим пушкама, док је 1869. године у наоружање уведена пушка система *крнка*.¹¹² Међутим, војска је

¹⁰⁴ *Воинский Устав о строевой службе*, Ч. 3, Батальонное учение, Отдел 1, Санкт-Петербург, 1856, 113-114.

¹⁰⁵ *Воинский Устав о строевой службе*, Батальонное учение, Санкт-Петербург, 1866. С.90.

¹⁰⁶ *Воинский Устав о строевой службе*, Ч. 3, Батальонное учение, Отдел 1, Санкт-Петербург, 1856, 150.

¹⁰⁷ «Процент поранений, произведенных разными видами оружия в войну 1870-71 годов», *ОСб* (1887), №2, 1.

¹⁰⁸ П. А. Зайончковский, *н. д.*, 188.

¹⁰⁹ Б. Меннинг, *н. д.*, 68; 70.

¹¹⁰ П. А. Зайончковский, *наведено дело*, 189-190.

¹¹¹ *Воинский Устав о строевой службе*, Батальонное учение, Санкт-Петербург, 1866, 1; *Воинский Устав о строевой службе*, Ч. 3, Батальонное учение, Отдел 1, Санкт-Петербург, 1856, 1.

¹¹² В. Г. Федоров, *Вооружение русской армии за XIX столетие*, Санкт-Петербург, 1911, 119-120; 210.

ушла у рат 1877–1878. године са фактички истим прописима као и 1856, тек уз неке мање измене уведене 1866. године (због увођења једнообразног наоружања укинута су полуводови заштитника, док је крила фронта штитио стрељачки строј стрељачке чете) (параграф 199¹¹³). Пешадијски батаљон развијао се за напад у четири четне колоне, које је штитила стрељачка чета развијена у стрељачки строј. Ширина фронта батаљона износила је 200–400, а дубина 500–700 корака. На јуриш бајонетима ишло је 4/5 батаљона у збијеном строју, представљајући одличну мету чак и за неискусне стрелце. Правило је предвидело могућност отварања ватре ради заштите напада – по збијеном строју противника са удаљености од 600 до 800 корака, а по појединачним циљевима са удаљености од 300 корака.¹¹⁴ То је био и један од главних узрока неуспеха руске пешадије у нападу у првим данима рата. Турска пешадија, нешто пре почетка рата преоружана пушкама *пибоди–мартини* америчке производње, могла је да отвара брзу паљбу са удаљености од 1.800 корака.¹¹⁵

Стога не треба да чуде високи губици и безуспешни напади на противника наоружаног брзометним и далекометним пушкама. Ватра турске пешадије под Телишем, по речима генетрала Е. И. Тотлебена, „наличила је на лавину метака из машине”.¹¹⁶ Интензивна ватра *пибоди–мартинки* производила је ефекат нечега механичког, па су је руски војници прозвали „вергл”.¹¹⁷ Цар је био изузетно потресен висином губитака у гарди и тражио је да се генералу Ј. В. Гурку пренесе да буде опрезнији у борбеним дејствима.¹¹⁸ Губици су на крају оставили утисак и на врховну команду, па је решила да промени начин извођења борбених дејстава.

За разлику од ситуације код Пруса из 1870. године, руска артиљерија није била у могућности да ватром неутралише противничку одбрану. То је показао и трећи јуриш на Плевну, чији неуспех, доду-

¹¹³ *Воинский Устав о строевой службе*, Батальонное учение, Санкт-Петербург, 1866, 90.

¹¹⁴ Б. Меннинг, н. д., 67-68.

¹¹⁵ Више видети: О. Achtermeier, «The Turkish Connection. The Saga of the Peabody-Martini Rifle», *Man at arms* (1979), Vol. 1, N. 2, 12-21.

¹¹⁶ Н. К. Шильдер, *Граф Эдуард Иванович Тотлебен. Его жизнь и деятельность*, Биографический очерк. Приложение. Из дневника генерал-адъютанта Тотлебена, с 25 октября по 1 декабря 1877 года, 249.

¹¹⁷ *Восточная война*. Дневник князя Николая Владимировича Яшвиля с 29 июня 1877 по 4 февраля 1878 года. *Источната война*. Дневник на княз Николай Владимирович Яшвил от 29 юни 1877 г. до 4 февруари 1878 г. (София: Академично издателство «Марин Дринов», 2004), 49.

¹¹⁸ Пузыревский, «Воспоминания офицера генерального штаба о войне 1877-1878 годов в Европейской Турции», *ВС* (1879), №3, 242.

ше, добрим делом иде у заслугу лошем командовању,¹¹⁹ али је томе допринео и квалитет муниције, који је био безнадежно лош. Турски редути остали су читави, док је град и простор пред фортификацијом био преплављен стотинама неактивираних руских граната.¹²⁰ Томе треба додати и чињеницу да су гранате биле и незадовољавајуће разорне моћи. Шрапнел деветофунташа имао је 280–300 гелера, али свега 136,5 грама експлозивног пуњења, док је код шрапнела четворофунташа било за половину мање и гелера и барута.¹²¹

До преокрета је дошло код Горног Дубњака и нарочито код Телиша, када је употреба деветофунташа (42 инча или 107 mm) са побољшаним квалитетом граната дала потребан ефекат. Гарнизон у Телишу предао се након другог напада, који је извела само артиљерија. Концентрисана ватра 54 руска оруђа брзо је ућуткала три турска и није пружила браниоцима никакву шансу да искористе надмоћност својих брзометних пушака при одбијању руских напада. Укупни губици руских трупа били су изузетно мали: три официра и 46 подофицира и војника (под Горним Дубњаком укупни руски губици износили су 3.533 погинула и рањена).¹²²

На основу свега изреченог можемо да закључимо да је армија коју је реформисао Миљутин изашла на бојно поље опремљена очигледно неодговарајућим стрељачким наоружањем, користећи тактику која је више одговарала периоду од 1831. до 1856. године. Та тактика подразумевала је издвајање водова, чета и батаљона најбољих стрелаца из линијске пешадије, који су се фактички обучавали и дејствовали према прописима за ловачку – лаку пешадију. Како се повећавала производња и усавршавали се типови изолучених пушака, повећавао се и број заштитника, који су се развијали у стрел-

¹¹⁹ *История Отечественной артиллерии* (Москва-Ленинград: Воениздат, 1966), Т. 2. Артиллерия русской армии в эпоху капитализма (60-е гг. XIX в. – 1917 г.), Кн. 4, Артиллерия русской армии в период утверждения капитализма (60-е гг. – начало 90-х гг. XIX в.), 265; 267; 269.

¹²⁰ Н. К. Шильдер, *Граф Эдуард Иванович Тотлебен...* (Санкт Петербург: Типография Департамента уделов, 1886), Т. 2, 838.

¹²¹ Терпиловский, Записки лаборатории легких и конных стальных и 4-х и 9-фунтовых медных полевых пушек для бригадных учебных команд и фейерверкеро-ров полевой артиллерии, Санкт Петербург, 1878, 95; 100.

¹²² *История Отечественной артиллерии*, Т.2. Артиллерия русской армии в эпоху капитализма (60-е гг. XIX в. – 1917 г.), Кн. 4. Артиллерия русской армии в период утверждения капитализма (60-е гг. – начало 90-х гг. XIX в.), 287-288; В.Афanasович, «Воспоминания о времени, прожитом вместе со 2-ю гвардейскою пехотною дивизиею в турецкую войну 1877 года», *ВС* (1880) №11, 439-440; Н. Стоянов, «3-я гвардейская и гренадерская артиллерийская бригада в войну 1877-78 годов», *АЖ* (1882), №2, 149-153; 153; Т. М. Д., «Под Телишем в 1877 году. Из дневника офицера», *Русская старина* (1889), Том 64. Вып.12, 763-772.

це и штитили остатак батаљона, који је био наоружан глатким пушкама. Лака пешадија штитила је кретање, напад и повлачење линијске пешадије. У сваком случају, то је било логично за стање, укључујући и технологију од тридесетих до краја педесетих година XIX века. Вероватно су ти принципи још увек били употребљиви 1856. године, када је тек започето преоружање руске војске са изолученим пушкама, али у време завршетка тог процеса, средином шездесетих година XIX века подела пешадије на линијску и лаку фактички је изгубила смисао, пошто су и једна и друга биле наоружане истом врстом оружја. Војна правила из времена Миљутина сачувала су ту поделу. Тактика пешадије која је била у потпуности на савременом нивоу тридесетих и четрдесетих година XIX века, шездесетих је већ била застарела. Након француско-пруског рата та тактика изгледала је већ као сасвим анахрона. И поред тога она је примењивана у руској војсци до рата 1877–1878. године, а формално чак и након њега, пошто је ново Правило уведено тек 1881. године. У том правилу прописује се да пешадија дејствује изричито у расутом строју, док је много већа пажња посвећена стрељачкој ватри (параграф 130–132).¹²³

(са руског превео потпуковник др Далибор Денда)

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Устав Полевой службы и Наставление для действия в бою отрядов из всех родов оружия. Проект (Киев: рукопис, 1901)

Објављени извори

Воинский Устав о пехотной службе, Санкт Петербург, 1831.

Воинский Устав о пехотной службе, Санкт-Петербург, 1837.

Воинский Устав о пехотной службе, Санкт-Петербург, 1839.

Воинский Устав о пехотной службе, Санкт Петербург, 1845.

Воинский Устав о строевой службе, Санкт Петербург, 1856.

Воинский Устав о строевой службе, Санкт Петербург, 1866.

Наставление о стрельбе в цель, Санкт-Петербург, 1848.

О действиях стрелковой роты и стрелкового батальона, Санкт-Петербург, 1842.

Приказы по Военному ведомству, Санкт Петербург, 1833.

Приказы по Военному ведомству, Санкт-Петербург, 1834.

¹²³ Устав о строевой службе в пехоте и инструкция для действий роты и батальона в бою, Санкт-Петербург 1881, 106.

Приказы по Военному ведомству, Санкт-Петербург, 1837.

Приказы по Военному ведомству, Санкт-Петербург, 1843.

Приказы по Военному ведомству, Санкт-Петербург, 1845.

Приказы по Военному ведомству, Санкт-Петербург, 1839.

Приказы по Военному ведомству, Санкт-Петербург, 1852.

Свод военных постановлений, Санкт Петербург, 1838.

Стрелковые части. Справочная книжка Императорской Главной квартиры, Санкт-Петербург, 1910.

Терпиловский, Записки лаборатории легких и конных стальных и 4-х и 9-фунтовых медных полевых пушек для бригадных учебных команд и фейерверкеров полевой артиллерии, Санкт Петербург, 1878.

Устав о строевой службе в пехоте и инструкция для действий роты и батальона в бою, Санкт-Петербург, 1881.

Мемоарска и дневничка литература

Исторический очерк деятельности военного управления в первое двадцатипятилетие благополучного царствования Государя Императора Александра Николаевича (1855-1880), Под ред. ген.-лейт. Богдановича, (Санкт Петербург: Типография С. Стасюлевича 1881), Т. 6.

Источната война. Дневник на княз Николай Владимирович Яшвил от 29 јуни 1877 г. до 4 февруари 1878 г. (София: Академично издателство «Марин Дринов», 2004).

Н. К. Шильдер, Граф Эдуард Иванович Тотлебен. Его жизнь и деятельность, Биографический очерк (Санкт Петербург: Типография Департамента уделов, 1886).

Штампа

Артиллерийский журнал

Военный журнал

Военный сборник

Инженерный журнал

Оружейный сборник

Русская старина

Литература

O. Achtermeier, The Turkish Connection. The Saga of the Peabody-Martini Rifle, Man at arms. (1979) Vol. 1, N. 2, 12-21.

Айрапетов, Олег, Р., Забытая карьера «русского Мольтке». Н. Н. Обручев (1830-1904), Санкт Петербург: Алетейя, 1998.

Айрапетов, Олег Р., Испытание войной: реформы и вооруженные силы России и Турции в 1860-1870-е гг, *Российская история*, № 6, 2016, 20-25.

Greene, Francis Vinton, *Report on the Russian army and its campaign in Turkey in 1877-1878*, Nashville: Battery Press, 1996.

Энциклопедия военных и морских наук под главной редакцией генерал-лейтенанта [Г. А.] Леера, Санкт Петербург: Тип. В. Безобразова и Комп, 1888, Т. 3.

Зайончковский, Петр А., *Военные реформы 1860-1870 годов в России*, Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1952.

Kagan, F. W., *The military reforms of Nicholas I. The origins of the modern Russian army*, New York: Palgrave Macmillan 1999.

Козловский, Давид, Е., *История материальной части артиллерии*, Москва: издање аутора, 1946.

История Отечественной артиллерии (Москва-Ленинград: Воениздат, 1966), Т. 2. Артиллерия русской армии в эпоху капитализма (60-е гг. XIX в. – 1917 г.).

Кухарук, А. В., *Реформирование армии правительством Николая I в 1830-е годы*, *Русский сборник*, Том 7. Военная политика императора Николая I, Москва 2009, 191-205.

McElwee, W., *The art of war Waterloo to Mons*, London: Book Club Associates, 1974.

Меннинг Брюс, В, *Пуля и штык. Армия Российской империи 1861-1914*, Москва: Модест Колеров, 2016.

Меннинг, Брюс, В., А. И. Чернышев: русский Ликург, *Русский сборник*, Том 7, *Военная политика императора Николая I*, Москва 2009, 74-102.

Федоров, В. Г., *Вооружение русской армии за XIX столетие*, Санкт Петербург: Т-во Художественной Печати, 1911.

Holmes, R., *Redcoat. The British soldier in the age of horse and musket*, London: Harper Collins, 2001.

Curtiss, J. S., *The Russian army under Nicholas I, 1825-1855*, Durham: Duke University Press, 1965.

Dr. Oleg R. Airapetov,
FACULTY OF HISTORY,
MOSCOW STATE UNIVERSITY „M. V. LOMONOSOV”
(RUSSIAN FEDERATION)

**DEVELOPMENT OF THE PRACTICE OF
SMALL GUN FIRE USAGE IN FIGHTING
IN THE REGULATIONS OF THE
RUSSIAN ARMY 1831-1866**

**(To the problems of military reforms
1860-1870)**

(Summary)

The article covers the development of small arms in the army of Russia during the reign of emperors Nicholas I and Alexander II. Traditionally, after the defeat of Russia in the Crimean war, the Russian and Soviet historiography estimates the Nikolai I military system as outdated. Tradition later began to oppose stagnation and backwardness of pre-Crimean period to the successful experience of reforms, including the military, of Nicholas son and heir. The prestige of a number of Soviet scholars to a large extent contributed to the strengthening of these assessments in Western historiography. The article attempts to review this connection by the example of military training of the army in the period from 1831 to 1866. The chronological framework of the article is defined by two documents-the army Field Regulations of 1831 and the Regulations of 1866, which became the basis for the combat training of the Russian troops for the war of 1877-1878. It's known, the law of the army are its Regulations. For the period 1831 to 1866 was passed a number of Regulations, the analysis of which in the development proves the futility of the accepted dichotomy between the Regulations of 1831 and 1866 excluding interim Regulations and changes in the army. Since the 1840s, the attempts began to create small arms that would combine the rate of fire of a smooth-bore gun and the range of the rifled one. By the middle of this decade, this led to the beginning of a very modern-like technological arms race. New weapons required a new organization of the battle, and especially in case of infantry-the most numerous part of troops. This organization has lagged behind the progress of weapons.

KEYWORDS: Russian army, Reforms, 1831-1866, Field Regulations, smoothbore gun, rifled rifle, organization of army training for war